

Ащанулов В.В.,

здобувач кафедри менеджменту й адміністрування,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «МОНІТОРИНГ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ» У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті представлені основні результати дослідження еволюції теоретичних підходів щодо економічної сутності поняття «моніторинг». Автором визначено економічну сутність категорії «моніторинг розвитку галузей економіки» у системі державного регулювання. Досліджено методологічні положення, яким повинні задовольняти системи моніторингу в економіці.

Ключові слова: моніторинг, моніторинг в економіці, види моніторингу, діагностика, система моніторингу.

Постановка проблеми. Ускладнення характеру внутрішньої виробничо-господарської діяльності і фінансових трансакцій підприємства через вплив багатьох ірраціональних чинників зовнішнього середовища, що гальмують інноваційні впровадження, складність здійснення інвестиційних проєктів та запозичень у сучасній кризовій економіці висувають нові вимоги до інформаційно-аналітичного інструментарію як важливої функції управління. Дієвість і ефективність системи інформаційної підтримки управлінських рішень характеризуються її здатністю агрегувати внутрішні і зовнішні інформаційні потоки.

Трансформаційні процеси в національній економіці, що спричинили кардинальні зміни умов господарювання на всіх її рівнях, значно розширили поле та наповнили новим змістом економічну діяльність. Докорінно змінюються цільова орієнтація, предмет і метод моніторингу та економічного аналізу діяльності усіх структурних ланок національної економіки країни. Практична необхідність вивчення кон'юнктури ринку, факторів зовнішнього і внутрішнього економічного середовища підприємств та їх адаптивності, оцінки потенційної прибутковості і ступеня підприємницького ризику суттєво впливають на методику й організацію аналітичних досліджень.

Дослідження наукових проблем створення систем моніторингу в економіці передбачає необхідність детального аналізу й оцінки економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням економічної сутності категорії «моніторинг розвитку галузей економіки» науковці практично не займалися. Основний внесок у дослідження цього питання зробили В.К. Галіцин, І.В. Кривов'язюк.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, незважаючи на значимість наукових досліджень, присвячених цьому питанню, є доцільним подальше дослідження еволюції теоретичних підходів щодо економічної сутності поняття «моніторинг розвитку галузей економіки» у системі державного регулювання.

Мета статті. Головною метою роботи є дослідження економічної сутності категорії «моніторинг розвитку галузей економіки» у системі державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Виконаний аналіз сучасного соціально-економічного становища України дає змогу зробити висновок про те, що поруч з поглибленою розробкою та виконанням заходів, спрямованих на реалізацію економічних реформ в Україні, необхідно розширювати і посилювати державний механізм зворотного зв'язку системи управління розвитком і функціонуванням економічних об'єктів, тобто здійснювати постійне спостереження і дійовий контроль як за виконанням економічних реформ, пов'язаних з ними державних, галузевих, регіональних програм, так і за найважливішими поточними показниками і визначальними реквізитами діяльності економічних об'єктів як основи для прийняття управлінських рішень щодо досягнення поставленої мети і отримання кінцевих результатів.

Менеджмент сучасного підприємства має постійно здійснювати моніторинг ефективності його виробничо-господарської діяльності. Тільки ефективне управління фінансово-економічними процесами надає можливість менеджерам отримувати винагороду за їхню працю. При цьому власники підприємства намагаються отримати максимальну віддачу від вкладеного в бізнес капіталу та забезпечити високу ефективність бізнес-процесів. Перші етапи розвитку бізнесу сучасного підприємства, як правило, потребують здійснення моніторингу виробничо-господарської діяльності відносно різних цілей. На першому етапі розвитку підприємства його власникам цікава інформація про доцільність інвестиційних рішень щодо новоствореного бізнесу. У подальшому менеджмент підприємства бажає отримати оцінку ефективності бізнес-процесів і визначитися з рівнем привабливості цього підприємництва та у разі потреби прийняти рішення щодо залучення в розвиток бізнесу додаткового капіталу. На основі моніторингу результатів виробничо-господарської діяльності менеджери виявляють резерви зростання прибутковості, з'ясовують доцільність перспектив і визначають шляхи подальшого розвитку бізнесу або альтернативні варіанти переорієнтації використання капіталу [1].

«Моніторинг – комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом та тенденціями розвитку досліджуваних процесів. Методологічно моніторинг – це проведення низки однотипних замірів досліджуваного об'єкта і подальший аналіз, оцінка, порівняння отриманих результатів для виявлення певних закономірностей, тенденцій, змінних і їх динаміки» [2].

Моніторинг – це найважливіший атрибут процесів управління, пов'язаний із вирішенням питань дослідження деякої проблеми, спостереженням за ситуацією плину і розвитку деякого процесу [3].

Моніторинг в економіці – це процес спостереження з боку інвесторів за діями керівництва з досягнення цілей, поставле-

них угодою з викупу компанії, наприклад за обслуговуванням заборгованості і дотриманням термінів її погашення. Моніторинг може означати включення представників інвесторів у раду директорів, отримання регулярних звітів, скликання зборів, що дозволяє інвесторам визначити наявність проблем на ранньому етапі і вчасно почати необхідні міри. Такий процес також дає керівництву підприємства доступ до нових ідей і контрактів, а також дає змогу отримати допомогу від інвестиційних організацій [4].

Незважаючи на тривалу еволюцію економічного моніторингу як наукового інструменту, на сучасному етапі досі залишаються не вирішеними питання формування його понятійного апарату; удосконалення, адаптації та розробки принципів

і методів економічного моніторингу, систематизації, узагальнення підходів до розкриття його змісту; уточнення комплексу процедур моніторингу; регулювання, формування інформаційного потоку та бази даних в процесі дослідження; розробки системи оціночних показників-індикаторів економічного моніторингу. На ці принципово важливі питання потрібні науково обґрунтовані і логічно взаємопов'язані відповіді.

Зважаючи на існуючі недоліки у визначенні змісту поняття «моніторинг», вважаємо, що: моніторинг – це процес дослідження стану об'єкта, встановлення відхилень від нормального перебігу процесів за допомогою існуючого методологічного інструментарію з метою виявлення проблем, вузьких місць, як нині існуючих, так й таких, що виникатимуть у майбутньому, а

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення видів моніторингу та діагностики

Вид моніторингу та діагностики	Автор підходу	Визначення
Моніторинг банкрутства	С. Салига	Система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення параметрів кризового розвитку господарюючого суб'єкта, що генерують загрозу його банкрутства в майбутньому періоді.
	А. Ковальов	Вид фінансового аналізу, що націлений перш за все на виявлення якомога найраніше різноманітних збоїв та упущень у діяльності підприємства, потенційно небезпечних з точки зору ймовірності настання банкрутства.
	П. Буряк	Сукупність методів аналізу для своєчасного розпізнання симптомів фінансової кризи на підприємстві й оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення ймовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання.
Моніторинг підприємства	С. Матвеева	Система наукових знань і сфера практичної діяльності, що мають на меті дослідження економічних процесів, виявлення слабких та сильних сторін підприємства, визначення способів покращення ситуації, що склалася.
	І. Фаріон	Метод аналізу стану внутрішнього середовища організації, встановлення проблем та вузьких місць, які спричиняють відхилення та деформації об'єкта від норми чи цілі, виявлення потенційно сильних та слабких сторін, що впливають на формування та реалізацію стратегії організації.
	Б. Турдукулова	Комплексна система оцінки діяльності підприємства, що дозволяє приймати обґрунтовані економічні рішення шляхом взаємозалежного вивчення всіх аспектів діяльності підприємства: комерційного, виробничого, інвестиційного та фінансового.
Економічна діагностика	А. Вартанов	Оцінка стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації в цілях виявлення проблем розвитку і перспективних шляхів їх вирішення, а також на вивчення режимів функціонування цих систем.
	Н. Євдокимова	Визначення стану об'єкта, що досліджується (економічної організації), за прямими та непрямими ознаками.
	Р. Шніппер	Вивчення стану господарюючого суб'єкта, вплив факторів розвитку соціально-економічних процесів і виявлення відхилень від нормального розвитку.
	А. Муравйов	Спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу господарського процесу на основі типових ознак, властивих даному порушенню.
Моніторинг фінансово-господарської діяльності	Л. Лігоненко	Спеціальним чином побудоване дослідження, спрямоване на оцінку стану економічного об'єкта за умов неповної інформації з метою виявлення проблем розвитку та перспективних шляхів їх вирішення.
	Т. Бердникова	Встановлення і вивчення ознак, вимір основних характеристик, що відображають стан машин, приборів, технічних систем, економіки і фінансів суб'єкта господарювання, для передбачення можливих відхилень від сталих, середніх, стандартних значень і попередження порушень нормального режиму роботи.
Комплексна бізнес-діагностика підприємства	О. Гадзевич	Визначення оціночних ознак, вибір методів їх виміру і характеристику цих ознак за визначеними принципами, оцінку виявлених відхилень від стандартних, загальноприйнятих значень.
	В. Тоцький	Кількісна та якісна оцінка стану підприємства як цілісного організму стосовно його зовнішнього бізнес-оточення, визначення його проблем, слабких і сильних сторін, місця на ринку і серед конкурентів.

Адаптовано автором за [5, с. 13-14]

також їх усунення та визначення шляхів подолання у майбутньому засобом прийняття ефективних управлінських рішень. Крім того, в економічній науці існує широке коло підходів до визначення видів моніторингу та діагностики (табл. 1).

Моніторинг як форма організації інформаційних процесів у сфері управління економікою, пов'язана з обробкою економіко-статистичних даних, характеризується певними особливостями порівняно зі стандартною статистичною технологією:

- має чітко визначений цільовий характер, тобто є проблемно-орієнтованою системою, яка задовольняє інформаційні потреби органів управління в цілком конкретній проблемній галузі для розв'язання певних проблем, зокрема, для регулярної перевірки стану виконання прийнятих рішень у галузі економічної політики;

- аналіз ходу економічних процесів не обмежується фіксацією динаміки числових даних (статистика цифр), а включає також дослідження зв'язків різних економічних явищ і процесів (статистика зв'язків) та виявлення факторів, які впливають на досліджувані явища і процеси (статистика факторів), що знаходить вираз не лише у числовій, а й у якісній нечисловій інформації;

- безперервне спостереження за ходом економічних процесів охоплює, поряд з фіксацією подій, які уже відбулися, також короткострокове прогнозування їхнього розвитку на найближчу перспективу, чим досягається реалізація цільового характеру моніторингу;

- моніторинг виконує інтегруючу роль, об'єднуючи у цілісну систему цифрові та якісні (нечислові) дані, ретроспективну та короткострокову прогнозу (тенденції на найближче майбутнє) інформацію, а також систематичну інтерпретацію отримуваних даних [6].

Важливим питанням моніторингу складних проблем є усвідомлення і встановлення симптомів чи ускладнень наявних можливостей. Відповідно, для виявлення причин виникнення проблем встановлюються її загальний вигляд, методи дослідження, критерії класифікації і способи викладення результатів. Таким чином, економічний моніторинг найчастіше являє собою кількісну чи якісну оцінку стану об'єкта дослідження або його складових елементів з метою виявлення внутрішніх резервів, що можуть бути спрямовані на подальший розвиток об'єкта.

Необхідність моніторингу визначається зміною парадигми управління в трансформаційних умовах, а власне переходом від виробничої до маркетингової орієнтації, від оперативного до стратегічного управління і зміною логіки планування. В сучасних умовах, коли підприємство обмежене у можливостях розширення ресурсного потенціалу, аналіз внутрішніх можливостей і ресурсів повинен стати відправною точкою розробки стратегії підприємства і планування його діяльності. Така логіка планування й аналізу «від ресурсів до стратегії» найбільш адекватна умовам діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання [5].

На практиці здебільшого доводиться мати справу з недостатньо визначеними ситуаціями. Проблемні області, в яких виникають такі ситуації, характеризуються такими особливостями: великою динамічністю зміни ситуації, складністю з'ясування завдання дослідження, неповторністю кожної події у процесі, суперечливістю вихідної інформації, інтуїтивністю критеріїв оцінки подій і рішень, хаотичністю поведінки (важкопередбаченістю) об'єкта дослідження тощо. До таких проблем, зокрема, належать: попередження кризових фінансово-еконо-

мічних явищ, оцінка можливих наслідків прийнятих політичних рішень, виявлення тенденцій і закономірностей розвитку подій, об'єктів, що характеризуються конфліктним перебігом, змістовний контроль і оцінка ефективності виконання планів і програм, порушення діяльності великих виробничих корпорацій тощо. У розглянутих проблемах для організації моніторингу необхідно застосовувати деяку методичну структуру дій, що підказує інформаційна практика, а саме [1]:

1. З'ясувати проблемну ситуацію моніторингу, її структуру, виділити основні чинники, мету.

2. Чітко визначити межі проблемної області, що підлягає дослідженню, відповідно до мети моніторингу.

3. Організувати структуру системи моніторингу, виділивши в ній змістовні рівні ієрархії й алгоритми переходу результатів моніторингу з нижнього поверху на верхній, для формулювання цільових результатів моніторингу.

4. Визначити індикативний набір ознак, за якими здійснюється моніторинг. Цей набір необхідно постійно аналізувати і за необхідності коригувати.

5. При проведенні моніторингу необхідно визначити тип і структуру моделі системи моніторингу, яка дає змогу визначити послідовність формування основного результату з часткових результатів спостережень, отриманих на об'єкті. Завдання вирішується засобами обробки інформації, що використовуються у системах моніторингу.

6. Особливу увагу приділити засобам візуалізації результатів моніторингу, використовуючи монітор, графіки, таблиці, засоби подання розмірів і кольори.

7. Моніторинг звичайно розуміється як спостереження у часі за об'єктом. Якщо часова вибірка відсутня, її можна спробувати замінити пооб'єктною вибіркою, виявляючи закономірності, що спостерігаються при переході від об'єкта до об'єкта.

Методологія створення системи моніторингу в економіці як важливої функціональної підсистеми процесу управління повинна спиратися на її всебічне визначення, формування місця системи моніторингу (далі – СМ) у вирішенні проблем створення розвинутої ринкової економіки в Україні, визначення функцій, принципів створення і функціонування СМ. Тому СМ повинна бути обґрунтована як самостійний науковий напрям у якості основної функціональної підсистеми в системі управління економічними об'єктами.

До основних методологічних положень, яким повинні задовольняти системи моніторингу в економіці, належать такі [1]:

1. Виконання вимог економічності при створенні СМ. Ретельно обґрунтована структура СМ, її склад, вибір вимірювальних величин, під якими розуміються показники, характеристики, змінні, параметри, тощо, і критеріїв спостереження вирішують дві проблеми СМ: забезпечення високого рівня якісних характеристик та мінімізацію вартості побудови і функціонування. Реалізацію виконання цього принципу забезпечують модельні дослідження побудови структури СМ, вибір якості й складу вимірювальних величин, розрахунок критеріїв оцінки СМ.

2. Забезпечення необхідної ефективності СМ. Технологічне устаткування, чисельність і розподіл обслуговуючого персоналу повинні, безумовно, забезпечити необхідний рівень ефективності, обумовлений значеннями критеріїв оцінки СМ і достатнім обґрунтуванням вимірювальних величин.

3. Управляємість СМ. За час життєвого циклу економічного об'єкта умови роботи СМ і вимоги до неї можуть змінитися. Якщо ці зміни ігнорувати, то якість роботи СМ, а отже

і економічний об'єкт може змінитися у бік погіршення. Щоб цього уникнути, принцип керованості має безумовно виконуватися. Для цього у складі СМ використовується блок управління СМ.

4. Відповідність рівня інформаційних процесів і ефективності СМ. Оскільки функціонування СМ носить інформаційний характер, то відповідність інформаційних процесів та їхніх характеристик повинно забезпечити ефективність функціонування СМ. Найбільш значущими інформаційними процесами, що впливають на ефективність, є: ущільнення записів інформації, що циркулює у мережі СМ, вибір алгоритмів обробки інформації в СМ, алгоритми модельних досліджень для побудови СМ.

5. Узгодженість роботи СМ і стратегічного управління економічним об'єктом (СУЕО). Оскільки СМ і СУЕО працюють у тісній взаємодії, їхня робота повинна бути погоджена. Таке узгодження найкраще робити шляхом встановлення нормативів значень критеріїв оцінки якості функціонування СМ. Особливого значення тут набуває критерій оцінки форми уявлення інформації в СМ і СУЕО.

6. Забезпечення високого рівня сучасних інформаційних технологій, використовуваних у СМ. Інформаційні технології мають вирішальний вплив на ефективність роботи СМ, тому вимоги до їх забезпечення повинні бути найвищими як з боку використовуваних технічних засобів, так і з боку програмного забезпечення.

Реалізація розглянутих положень здійснюється з використанням низки економіко-математичних моделей і методів системного аналізу, комбінаторного аналізу, теорії штучного інтелекту, теорії диференціальних рівнянь, теорії ймовірностей і математичної статистики, теорії інформації. Загальна схема системи моніторингу наведена на рисунку 1.

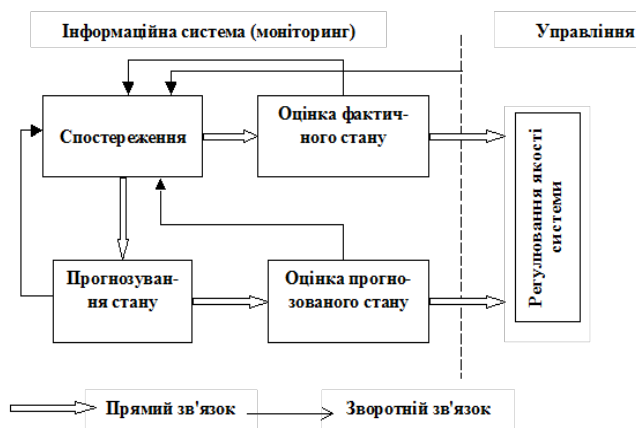

Рис. 1. Загальна схема системи моніторингу

Вирішення економічних проблем повинно підтримуватися моделями, що діють у рамках СМ і дозволяють описувати функціонування системи моніторингу. Тому в межах системних досліджень необхідно розвивати топологічні, інформаційні, структурні, прогнозні моделі, а також вирішувати проблеми передачі, збереження й обробки інформації.

Висновки. Отже, ми сформулювали економічний зміст поняття «моніторинг розвитку галузей економіки», під яким варто розуміти сукупність інструментів, методів і форм здійснення безперервної діагностики фінансово-економічної, виробничо-технічної, організаційно-управлінської та соціальної діяльності підприємств основних експортно-орієнтованих галузей економіки країни задля забезпечення їхнього економічного розвитку і зростання в умовах євроінтеграційних трансформаційних процесів.

Література:

1. Галіцин В.К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.03.02 / Галіцин Володимир Костянтинович ; Київський національний економічний ун-т. – К., 2001. – 31 с.
2. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.wikipedia.org/wiki>.
3. Зігунов О.М., Кишенько В.Д. Інтелектуальний аналіз і обробка виміральної інформації в підсистемі технологічного моніторингу процесу екстрагування цукру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7191/1/Kishenko%20323.pdf>.
4. Моніторинг в економіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.kiwix.org/wikipedia_uk_all/A/Моніторинг_в_економіці.html – Назва з екрана.
5. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика : навч. посіб. / І.В. Кривов'язюк. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 456 с.
6. Моніторинг інновацій та інформаційне забезпечення інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.lntu.info/book/fb/pesp/2012/12-40/page13.html> – Назва з екрана.

Ащаулов В.В. Исследование экономической сущности категории «мониторинг развития отрасли экономики» в системе государственного регулирования

Аннотация. В статье представлены основные результаты исследования эволюции теоретических подходов к экономической сущности понятия «мониторинг». Автором определена экономическая сущность категории «мониторинг развития отраслей экономики» в системе государственного регулирования. Исследованы методологические положения, которым должны удовлетворять системы мониторинга в экономике.

Ключевые слова: мониторинг, мониторинг в экономике, виды мониторинга, диагностика, система мониторинга.

Aschaulov V.V. Economic essence analysis of «monitoring of economic sector development» category in system of state regulation

Summary. The article presents key findings of theoretical approaches' evolution to the economic essence of the term «monitoring». The author defines the economic essence of «monitoring economic sector development» category in the system of state regulation. Methodological provisions which meet the claims of monitoring system in the economy are studied.

Keywords: monitoring, monitoring of the economy, types of monitoring, diagnosis and monitoring system.